

**ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо організації освітнього процесу та викладання
навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти
у 2022/2023 навчальному році**

5 клас

Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь

Державний стандарт базової середньої освіти визначає для соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі (далі – СЗО) компетентнісний потенціал, що позначає здатність кожної освітньої галузі формувати всі ключові компетентності через розвиток умінь і ставлень, базові знання (додаток 15) і обов'язкові результати навчання учнів, об'єднані у чотири групи, що охоплюють споріднені загальні результати (додаток 16):

турбується про особисте здоров'я та безпеку, уникає факторів ризику, реагує на фактори і діяльність, що становить загрозу для власного і суспільного життя, здоров'я, добробуту;

визначає альтернативи, прогнозує наслідки, приймає рішення для власної безпеки та безпеки інших осіб, здоров'я і добробуту;

усвідомлює цінність та дотримується здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики для здоров'я і суспільства;

виявляє підприємливість та поводить етично для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та інших осіб.

Типовим навчальним планом Типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН від 19.02.2021 р. № 235, (далі – Типова освітня програма) для реалізації освітньої галузі СЗО рекомендовано 1,5 або 1 година на тиждень:

1,5 год на тиждень – для класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (додаток 3 до Типової освітньої програми);

1 год на тиждень – для класів з навчанням мовою корінного народу або національної меншини поряд з державною мовою чи з навчанням українською мовою та вивченням мови корінного народу або національної меншини (додаток 4 до Типової освітньої програми).

Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти передбачає, що галузь СЗО у 5 – 6 класах реалізується через обов'язковий інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут», оскільки модельні навчальні програми цього курсу орієнтовані на досягнення учнями обов'язкових результатів навчання освітньої галузі СЗО на адаптаційному циклі, визначених Державним стандартом, у повному обсязі. Разом з тим, заклад освіти також може включити у навчальний план освітньої програми один

із запропонованих Типовою освітньою програмою курсів морального спрямування: «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства».

Відтак можливі два варіанти реалізації соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі в освітній програмі закладу освіти:

перший варіант – у навчальний план включається інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» (1,5 год на тиждень);

другий варіант - у навчальний план включається інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» (1 год на тиждень) у поєднанні з одним із навчальних курсів: «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» (0,5 год на тиждень).

Обираючи другий варіант реалізації освітньої галузі СЗО слід пам'ятати, що освітня галузь СЗО є цілісною як за базовими знаннями, так і за обов'язковими результатами навчання. Тому під час розроблення відповідних навчальних програм педагогам закладу освіти необхідно внести корективи в обрані модельні навчальні програми, так щоб зазначені курси були взаємоузгодженими, не дублювали один одного і забезпечували досягнення учнями визначених Державним стандартом обов'язкових результатів навчання.

Заклад освіти може зменшити кількість навчальних годин на вивчення соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі включно до мінімального показника (1 год на тиждень). У такому разі задля забезпечення виконання вимог Державного стандарту рекомендуємо у навчальний план включати тільки інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут».

Оцінювання навчальних досягнень учнів у 5 класах за інтегрованим курсом «Здоров'я, безпека та добробут» здійснюється відповідно до рекомендацій МОН України, зокрема до Наказу МОН №289 від 01.04.2022 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». Формувальне оцінювання здійснюється шляхом педагогічного спостереження учителя за різними навчальними видами діяльності учнів, самооцінювання, аналізу учнівських робіт тощо. Поточне та підсумкове оцінювання може здійснюватись шляхом індивідуального, групового та фронтального опитування, планування та виконання експериментальних досліджень, реалізації дослідницьких проєктів, організації роботи з текстами, діаграмами, таблицями, схемами, тестування в електронному форматі тощо.

За рішенням педагогічної ради заклад освіти може відмовитись від оцінювання результатів навчання учнів/учениць або визначити власну шкалу оцінювання з інтегрованих курсів/предметів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут»

Метою навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» є формування в учня/учениці відповідальності за здоров'я, добробут, безпеку та навколишнє середовище, його / її соціальної залученості та активності через формування здорового способу життя, життєвих навичок, впевненості в собі, розвиток підприємливості, фінансової грамотності, активного громадянства, доброчесності для безпеки, добробуту та сталого розвитку. Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» спрямований на розвиток у учнівства ключових, предметних і наскрізних компетентностей, сприятливих для здоров'я, безпеки, добробуту, успішної соціалізації та самореалізації особистості.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» має практико-орієнтований характер, враховує нові умови освітньої діяльності: варіативність соціально-територіальних і родинних умов життя, що впливає на пізнавальні потреби і життєві цінності дітей; оновлення освітнього середовища; інклюзивне навчання; подолання різних проявів дискримінації; розвиток критичного мислення; партнерство з батьками, громадою.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5 – 6 класах має базуватись на результатах, отриманих учнями початкових класів під час вивчення відповідної складової інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Адаптаційний цикл висуває певні вимоги до організації освітнього процесу. Віковому періоду 10 – 11 років властивий перехід від молодшого шкільного віку до підліткового. У цей період розширюється саме поняття «навчання» – діти свідомо вчать вчитися. Саме тому один із видів діяльності вчителя/вчительки – спрямування учнів/учениць на оволодіння способами здобування знань, усвідомлення сенсу навчання як процесу саморозвитку. Адаптаційний цикл 5–6 класів є вирішальним у тому, навчатиметься дитина чи відмовиться від зусиль у цьому напрямі й самореалізовуватиметься в інший спосіб.

Методика проведення уроків інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5 – 6 класах має базуватися на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Зміст інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5 класі має відображати ціннісні орієнтири Нової української школи: унікальність й талановитість кожної дитини, відсутність дискримінації, формування цілісного світогляду, становлення вільної особистості, гармонійний фізичний та психоемоційний розвиток, добробут та безпека, утвердження людської гідності та доброчесності, визнання своєї ідентичності й активне громадянство.

У видах навчальної діяльності має бути закладено алгоритм навчання, що інтегрує дослідницький, особистісно зорієнтований, компетентнісний підходи.

Для здобувачів освіти це процес цілеспрямованого закономірного розвитку умінь цілепокладання, цілевиконання, в межах якого забезпечується свобода вибору мети, способів і засобів її реалізації, рефлексія.

Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання у 5 класі надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням активних форм і методів навчання: роботи в парі та групах, евристичних бесід, ділових та рольових ігор, презентацій, навчальних дискусій, мозкових штурмів, круглих столів, конкурсів проєктів та дослідницьких робіт, навчальних тренінгів, кейс-методів, практичних групових й індивідуальних вправ, створення скрайбів та інфографіків, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, STEM-проєктів, написання бізнес-планів або програм, екскурсій, інтерв'ю, розробці концептуальних карт, аналізу життєвих ситуацій.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» спрямоване на формування в здобувачів освіти критичного мислення — умінь працювати з різними джерелами інформації та формулювати обґрунтовані запитання до них, що визначено Державним стандартом базової середньої освіти. До стратегій розвитку критичного мислення дітей підліткового віку належить: встановлення зв'язку із життєвим або особистим досвідом учнів; розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою; висловлювання оцінювальних суджень з опорою на текст і власний досвід; продукування своїх рішень щодо розв'язання проблемної ситуації.

Для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану рекомендується проведення на уроках психологічних хвилинок, які можна здійснювати відповідно до рекомендацій, розміщених на сайті Інституту модернізації змісту освіти (<https://is.gd/ocxHD8>), використання просвітницьких матеріалів з офіційних сайтів, зокрема, UNICEF Ukraine, МВС України (наприклад, «Як поводитися в разі виявлення підозрілих предметів?» (<https://cutt.ly/NEVRVAp>), The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) «З чого починається безпека» (<https://cutt.ly/BT7AK2e>). В умовах епідеміологічної ситуації, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, необхідно надавати учням достовірну інформацію та науково обґрунтовані факти про коронавірус для того, щоб зменшити страхи через хворобу, а також підтримувати здатність учнів долати вторинні ефекти впливу вірусу на їхні життя. Практичні поради щодо збереження та зміцнення здоров'я пропонуються на офіційних сайтах МОЗ України та Центру Громадського здоров'я. Всеукраїнські уроки з безпеки дорожнього руху для дітей розміщені на офіційному сайті «Безпечна країна» (mvs.gov.ua).

Кількість годин на вивчення кожного тематичного розділу інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5 класі, зміст, обсяг і послідовність запропонованої учням інформації, організація її засвоєння можуть змінюватися відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні

умови, в яких відбувається освітній процес (в умовах воєнного часу, наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5 класі здійснюватиметься за обраною з-поміж рекомендованих закладом освіти модельною навчальною програмою (наказ МОН України від 12.07.2021 № 795) [Модельні навчальні програми](#) розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України.

Важливі спільні для всіх модельних навчальних програм характеристики і особливості їх реалізації полягають у тому, щовони у цілому:

- забезпечують у повному обсязі досягнення обов'язкових результатів Державного стандарту базової середньої освіти в галузі «соціальна та здоров'язбережувальна» на адаптаційному циклі;

- базуються на інноваційних методиках відповідно до концепції Нової української школи;

- логічно поєднують міжпредметні складники змісту;

- враховують знання, уявлення і уміння учнів, здобуті у початковій школі;

- доступні молодшим підліткам за змістом і повністю відповідають особливостям адаптаційного циклу базової освіти;

- передбачають активну навчально-пізнавальну діяльність дітей із пріоритетністю дослідницьких, творчих, проблемно-пошукових методів навчання.

Враховуючи триваючу широкомасштабну війну російських окупаційних військ фактично на всій території України вбачаємо за **необхідність доповнити у 2022/2023 навчальному році зміст модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» питаннями особистої безпеки пов'язаними з ризиками воєнного часу**. Педагогам необхідно включити відповідні питання у зміст навчальної програми закладу, передбачивши їх вивчення на початку навчального року. Для цього рекомендуємо скористатися оновленою у цьому році навчальною програмою предмета «Основи здоров'я» для 6 – 9 класів.

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» (авт. Василенко С., Коваль Я., Колотій Л.) (https://drive.google.com/file/d/1MZUNFq2p2SXB5TP_nLE8HeB86bj1n5s8/view).

Модельна навчальна програма (далі – МНП) містить інваріантну частину пропонованого змісту, яка слугує досягненню обов'язкових результатів навчання, і варіативну – творчу компоненту. Пропонуються різноманітні види діяльності з використанням різноманітних онлайн-інструментів, цифрових технологій та педагогічних інновацій.

Викладання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» за зазначеною МНП передбачає опанування всіма учасниками освітнього процесу необхідними технологіями, що забезпечують психологічно комфортне та продуктивне спілкування у різних форматах, особливо дистанційно; розвиток особистості учня та учениці, здатності до усвідомлення власної національної

ідентичності; збереження свого здоров'я та здоров'я інших осіб, можливості дбати про безпеку, особистий і суспільний добробут.

Пропоновані види навчальної діяльності враховують необхідність адаптації учнів та учениць при переході з початкової до базової школи, спрямовані на розв'язання низки специфічних завдань: формування незалежної, більш самостійної і відповідальної поведінки, розуміння та прийняття високих вимог до інтелектуального розвитку та темпу навчальної діяльності, вільне орієнтування у більшій кількості навчальних предметів, подолання труднощів у спілкуванні з новими вчителями, можливо й з новими однокласниками й однокласницями.

Реалізація завдань інтегрованого курсу особливо актуальна в умовах воєнного стану, адже вони спрямовані на збереження життя майбутніх поколінь українців. Розділ «Виховуємо самостійність та відповідальність», націлений на виховання в учнів та учениць відповідальності за своє здоров'я, особисту безпеку, формування навичок уникнення чинників ризику. Розділ «Навчаємося приймати рішення» формує вміння прогнозувати наслідки будь-яких дій, обирати моделі безпечної поведінки, приймати зважені рішення у різноманітних життєвих ситуаціях, зокрема непередбачених і надзвичайних, задля збереження здоров'я та життя власного та інших людей. Розділ «Емоції та етична поведінка», стосується етичної поведінки та ціннісного ставлення до особистості, поваги до інтересів інших людей, родини, громади, держави; важливості прийняття соціальних та емоційних змін, які відбуваються, зокрема в умовах воєнного стану; усвідомлення необхідності чуйного ставлення до осіб, які потребують допомоги. Розділ «Дбаємо про власний організм», містить інформацію щодо практичних навичок самообслуговування, вміння дбати про власний організм; описує способи надання самопомоги та домедичної допомоги іншим особам, сприяє формуванню адекватної поведінки в небезпечних і надзвичайних ситуаціях.

Авторським колективом у відповідності до даної МНП створено підручник «Здоров'я, безпека і добробут» (<https://cutt.ly/pGV9ano>), видавництво «Літера ЛТД», що дозволяє повністю реалізувати всі завдання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» (автори Т. Воронцова та інші)
(<https://drive.google.com/file/d/1mqsfWrSW1WW1qFNQqeq3xAXkearNQBHF/view>)

Для організації ефективного навчання в умовах НУШ, вчителям бажано мати комплектні рішення, які забезпечують необхідні ресурси для: навчання учнів; самонавчання і підвищення кваліфікації вчителів; онлайн-супроводу процесу навчання.

Цим критеріям відповідає авторський навчально-методичний комплект інтегрованого курсу ЗБД (http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD). Комплект ЗБД реалізує всі галузеві, ключові і наскрізні компетентності,

визначені державним стандартом для освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна» (далі – СЗО). Авторський комплект ЗБД рекомендується використовувати разом у комплекті з курсом «Вчимося жити разом», який спрямовано на розвиток психосоціальних компетентностей (наскрізних умінь).

В основу авторської модельної програми інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» покладено: холістичну модель здоров'я; сучасну концепцію проблем безпеки; розуміння добробуту як якості життя.

Навчальні програми і календарні плани розраховані на різну кількість годин інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут». Їх наведено за посиланням http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD/ZBD_5_kl

Авторське навчально методичне забезпечення для навчання учнів, підготовки вчителів та онлайн-супроводу процесу навчання учнів містить (http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD/):

- модельну навчальну програму інтегрованого курсу ЗБД;
- календарно-тематичне планування для різних варіантів навчального плану закладу освіти (1,5 годин, 1 година, 0,5 годин на тиждень);
- підручник «Здоров'я, безпека та добробут» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л.), видавництво «Алатон» з електронними додатками;
- розробки уроків до всіх тем підручника;
- зошит-практикум для учнів;
- діагностичні роботи для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів;
- сайт дистанційної освіти для учнів (надає можливість учням самостійно вивчати теми, а вчителю - реалізовувати різні стратегії змішаного навчання);
- посібник для вчителя з концептуальних основ компетентнісного навчання за освітньою галуззю СЗО;
- онлайн-курс для самопідготовки та підвищення кваліфікації вчителів;
- онлайн-супровід вчителів: (ФБ група «Здоров'я, безпека та добробут»).

Навчальний матеріал та послідовність його викладання для 5 класу курсу ЗБД враховує особливості адаптаційного періоду п'ятикласників. Головні особливості дітей цього віку детально описано в посібнику для вчителя за посиланням http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD

Головними принципами навчання за авторським комплектом курсу ЗБД є: партнерство між учнями і вчителем, який є фасилітатором навчального процесу;

інклюзивність - всі учні класу залучені до навчальної діяльності;

врахування індивідуальних стилів сприйняття і стратегій навчання учнів: робота в групах, мозковий штурм, проекти, тематичні дослідження, рольові ігри тощо;

навчання на ситуаціях, наближених до реального життя (важливих для безпеки, здоров'я, соціалізації та самореалізації учнів).

Пріоритетними методами навчання за курсом ЗБД є дослідницькі, творчі, проблемно-пошукові. Формами організації діяльності дітей є колективна, групова, індивідуальна.

Методи навчання для інтегрованого курсу ЗБД детально описано в посібнику для вчителя http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD. Наведені у посібнику методи забезпечують досягнення основних цілей та очікуваних результатів шляхом використання компетентнісного, інтегрованого та діяльнісного підходів.

Для організації дистанційного та змішаного навчання в авторському навчально методичному комплекті міститься сайт дистанційної освіти для учнів (<https://is.gd/mkxz7P>).

Оцінювання навчальних досягнень учнів включає формувальне поточне, підсумкове тематичне і підсумкове завершальне.

Інструменти для оцінювання зазначені у Прикінцевій частині авторської модельної програми (<https://is.gd/7szpyD>)

Для проведення підсумкового тематичного оцінювання розроблено діагностичні роботи, які входять до складу авторського навчально-методичного комплекту (http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD).

Завершальне оцінювання здійснюється кожного року по завершенні навчання шляхом онлайн-анкетування вчителя і учнів за спеціально розробленою анкетною, яка є складовою навчально-методичного забезпечення курсу.

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи(інтегрований курс)»для закладів загальної середньої освіти (автори Хитра З.М., Романенко О.А.)
(<https://drive.google.com/file/d/1kz6LoONostpqPjoNUSVW9yBV5mmGDGHA/view>)

У МНП враховано основні здобутки початкової школи. Її зміст побудовано на основі загальнодидактичних принципів послідовності і наступності у навчанні, враховано компетентності, які учні мають набути протягом навчання в початковій школі. Реалізація наступності в навчанні досягається за рахунок узгодження змісту, очікуваних результатів, видів навчальної діяльності та організаційно-методичного забезпечення в початковій і основній ланках освіти.

Постійної уваги вчителя заслуговує співпраця з батьками, дорослими членами сім'ї або опікунами. МНП передбачена обов'язкова участь дорослих у виконанні таких видів робіт: «Відпрацювання навичок вимірювання температури тіла», «Складання переліку горючих (легкозаймистих і важкозаймистих), негорючих матеріалів, що розміщуються вдома або в закладі освіти», «Обстеження безпеки своєї оселі», «Виконання вправ для формування правильної постави та гімнастики для очей», «Відпрацювання алгоритму дій при потраплянні до екстремальної /надзвичайно ситуації в побуті», «Моделювання ситуацій щодо переходу дороги», «Діагностика /визначення за допомогою анкет своїх потреб та інтересів», «Аналіз своїх витрат або витрат

сім'ї (обов'язкових, необов'язкових та непередбачуваних)», «Розв'язання задач про доходи та витрати сімейного бюджету», «Складання рекомендацій для заощадження та економії своїх витрат або витрат сім'ї».

Модельна навчальна програма, орієнтовна навчальна програма до модельної навчальної програми, підручник «Здоров'я, безпека та добробут» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Хитра З. М., Романенко О. А.), зошит для практичних робіт та інші допоміжні матеріали, розміщені на сайті Українського освітянського видавничого центру «Оріон» (<https://www.orioncentr.com.ua/the-nus-5-9-forms>).

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи(інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Шиян О., Волощенко О., Гриньова М., Дяків В., Козак О., Овчарук О., Седоченко А., Сорока І., Страшко С.)

(https://drive.google.com/file/d/17MwEgus-Ahsa_nbw9OaDIoZrM7wYHGZS/view)

Модельна програма курсу «Здоров'я, безпека та добробут» спрямована на реалізацію визначених у Державному стандарті вимог до обов'язкових результатів навчання учнів з соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Наступність між циклами навчання на рівнях початкової та базової середньої освіти у МНП реалізується через відповідність очікуваних результатів вимогам Державного стандарту, врахування очікуваних результатів навчання, визначених у типових освітніх програмах початкової школи.

Принципи та пріоритети, на яких ґрунтується МНП втілюють нові прогресивні концептуальні підходи, нові погляди на роль дитини і педагога в освітньому процесі, форми організації дитячої життєдіяльності, зокрема дитиноцентризм, комунікативно зорієнтоване навчання, діяльнісний підхід, принцип системності та наступності, людинознавче спрямування.

Зміст навчального матеріалу у МНП складається з двох частин: понятійного і діяльнісного. Види навчальної діяльності пропонуються для відпрацювання ключових життєвих умінь і навичок та мають рекомендаційний характер. Зміст програми інтегрованого курсу в 5 класі присвячено питанням добробуту, уміння вчитися, безпеки, здоров'я та підприємливості крізь призму особистого розвитку і структуровано за п'ятьма модулями:

Модуль 1. Добробут.

Модуль 2. Добробут і уміння вчитися.

Модуль 3. Добробут і особиста безпека.

Модуль 4. Добробут і особисте здоров'я.

Розділ 4.1. Фізичне здоров'я і фізичний розвиток.

Розділ 4.2. Емоційне здоров'я та етична поведінка.

Модуль 5. Добробут і підприємливість.

Для ефективного втілення програми перевага надається інтерактивним, дослідницьким, проєктним видам діяльності.

Реалізація МНП (авторів Шиян О.І. та ін.) здійснюється за допомогою різних навчальних матеріалів, а саме: підручників: «Здоров'я, безпека та добробут» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О. І., Волощенко О. В., Дяків В. Г., Козак О. П., Седоченко А. Б.), видавництво «Світич»; «Здоров'я, безпека та добробут» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Тагліна О. В.), видавництво «Ранок», навчальних посібників, а також індивідуального методичного забезпечення, в т.ч. й розробленого вчителем самостійно.

Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–6 класів (авторів Гущина Н. І., Василяшко І. П.)

МНП побудована лінійно-концентрично. Зміст понять поступово розширюється і доповнюється. Питання, що розглядаються у 5 класі, будуть детальніше вивчатися у наступних класах. Концентричність реалізується через міжтематичну інтеграцію змісту та концентричне вивчення змістових ліній. Такий підхід забезпечуватиме поступове нарощування складності матеріалу, його актуалізацію, повторення, закріплення, що сприятиме формуванню комплексу ключових компетентностей.

Виходячи з наявних умов навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення та потреб здобувачів освіти, учитель самостійно визначає обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, у тому числі може змінювати порядок вивчення розділів, тем. Учитель може пропонувати власну тематику для обговорення, бесід, досліджень, проєктів, акцій, практичних і творчих завдань, зокрема й тих, що підлягають обов'язковому оцінюванню. Зміст програми бажано розкривати через навчальну-пізнавальну діяльність, через роботу з різними джерелами інформації, проєктно-дослідну діяльність.

Для реалізації МНП (авторів Гущина Н. І., Василяшко І. П.) розроблені підручники: «Здоров'я, безпека та добробут» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гущина Н. І., Василяшко І. П., за редакцією Бойченко Т. Є.), видавництво Видавничий дім «Освіта»; «Здоров'я, безпека та добробут» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Здинок О. М., Синюк Л. Й., Фука М. М.), видавництво «Астон»; «Здоров'я, безпека та добробут» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Поліщук Н. М.), видавництво «Грамота».

З метою реалізації МНП та якісної організації освітнього процесу з урахуванням впровадження змішаного/дистанційного навчання та введення воєнного стану авторським колективом (Гущина Н.І., Василяшко І.П., за редакцією Бойченко Т.Є.) створено навчально-методичні ресурси:

електронна версія підручника :

https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-vidbyr/5kl_%D0%97%D0%91%D0%94_%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0_%D0%93%D1%83%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf

календарне планування на 1 год. та 0,5 год навантаження на тиждень:
<http://yakistosviti.com.ua/uk/Zdorovia-dobrobut-bezpeka>

цифровий додаток з медіатекою, корисними посиланнями, інтерактивними вправами, робочими аркушами для самостійної роботи учнів та учениць:
<http://inform1.yakistosviti.com.ua/zdorovia-dobrobut-bezpeka/5-klas>

Для опанування педагогічними працівниками особливостей організації освітнього процесу за модульною навчальною програмою «Здоров'я, безпека та добробут». 5-6 класи (інтегрований курс)» авторів Гущина Н., Василяшко І. організовано навчальний курс від Інституту педагогіки НАПН України за програмою підвищення кваліфікації «Здоров'я, безпека та добробут» в НУШ: іноваційні підходи» (<https://undip.org.ua/listener/training-courses/metodyka-navchannia-u-5-6-klasakh-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity/>)

«Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства»

Предмети «Етика», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства», «Вчимося жити разом» у 5 класі спрямовані на формування світогляду та розвиток компетентностей, задекларованих у Державному стандарті базової середньої освіти у соціальній і здоров'язбережувальній освітній галузі. Під час навчання важливо, щоб ці світоглядні предмети було спрямовано не лише на засвоєння інформації, а і на її осмислення, занурення у зміст, реалізацію на практиці і адаптацію до життя.

Мета таких курсів полягає у тому, щоб розкрити унікальність людини, сприяти самопізнанню і саморозумінню учнів. У 5 класі пропонований матеріал передбачає розуміння норм і правил поведінки, спілкування та співжиття в родині, школі, суспільстві, відповідальності за свої вчинки, розуміння людських чеснот.

Основною ідеєю модельних навчальних програм є поступальний рух дитини від особистісного виміру внутрішнього світу до гармонійної взаємодії з іншими і взаємин у спільноті та суспільстві в цілому. У п'ятому класі передбачено розгляд важливих етичних категорій: особистість, мораль, гідність, честь тощо. Основну увагу зосереджено на зовнішніх проявах людської культури, як то вихованість, правила спілкування, керування емоціями тощо. Зміст також акцентовано на формуванні в учнів національних та загальнолюдських цінностей.

Уявлення про цінності, що засвоюють учні, має ґрунтуватися не лише на авторитеті вчителя чи авторів підручників. Учителеві не слід вчити учнів брати на віру певний погляд на життя. Варто допомогти школярам самостійно знайти основи для розбудови гармонійного щасливого і повноцінного життя. Етичні категорії і поняття мають обговорюватись на найбільш зрозумілих і близьких учням етичних прикладах українських реалій, ситуаціях життя найближчого

оточення, зокрема й пропонованих у підручниках.

У навчанні особливого значення потрібно надавати розвитку вмінь учня/учениці робити моральний вибір, формулювати, пояснювати й обґрунтовувати власну позицію і поведінку та позицію інших людей. Тому всі важливі питання і поняття етики обов'язково мають обговорюватися у процесі вільної і відкритої інтерактивної комунікації за участі всіх учнів класу, які мають можливість порівнювати свою точку зору як з думкою учителя, так і однокласників та однокласниць.

Основна увага спрямована на формування цінностей людини, практичних рецептів на щодень, які можна використовувати і закріплювати у своїй поведінці. На уроках учитель має виконувати особливу місію – спонукати до активної роботи, роздумів, запитань. Для розуміння змісту матеріалу рекомендуємо використовувати різноманітні кейси для роботи на уроці: приклади про цікавих людей як з минулого так і сучасних; міркувати разом над народною мудрістю; аналізувати різні життєві ситуації, робити висновки, замислюватися над цікавими фактами, аналізувати думки цікавих людей та формулювати свою думку. Також рекомендуємо формулювати і застосовувати конкретні практичні поради до дії, щоб учні/учениці розуміли себе та інших.

Під час викладу навчального матеріалу, необхідно враховувати сприйняття сучасних дітей з їх кліповим мисленням, адаптували його до рівня їх сприйняття. Радимо використовувати для подачі матеріалу таблиці, малюнки, слайди, фотоілюстрації, хмари слів, карикатури, схеми, що дозволяє систематизувати, упорядковувати інформацію, розвивати логічне та аналітичне мислення. Також потрібно використовувати різні матеріали для роботи, які близькі сучасним дітям: відеоматеріали, мультфільми, притчі, вірші, ігри, документи/джерела, ситуації з життя, біографії, фольклор тощо.

Ефективність уроку буде залежати від побудови роботи, яка включає урізноманітнення діяльності. Учні та учениці мають учитися пояснювати, коментувати, аргументувати, пропонувати, порівнювати, створювати, наводити приклади. Вони мають вчитися висловлювати свої думки, погляди, формувати ставлення. З цією метою пропонуємо роботу організувати як самостійно, так і в парах, групах, усім разом.

Рекомендовано використовувати мотиваційні завдання на початку кожного уроку; здійснювати самооцінювання та взаємооцінювання, оцінювання вчителем з використанням технік формульовального оцінювання; надавати й отримувати зворотній зв'язок; вимірювати атмосферу класу та формувати позитивне середовище. У кінці кожного уроку, для осмислення матеріалу, корисно проводити рефлексію.

У кожній програмі визначені очікувані результати навчання учнів, зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і наскрізних умінь учнів і учениць. Зазначені результати обумовлюють особливості методики навчання, передбачають системне застосування технологій активного навчання, розвитку критичного мислення, дослідницької і проєктної технологій та технології дидактичної гри.

Пропоновані види навчальної діяльності, не обмежуючи автономію і творчість учителя, забезпечують багатоманітність і полілогічність організації діяльності учнів. Учитель може диференціювати та/або ускладнювати кожний із пропорованих видів діяльності за рахунок зменшення допомоги учням аж до їхньої повної самостійності чи ускладнення завдань, пропонувати їм оперувати більшим обсягом інформації чи складнішими способами діяльності. Учитель/учителька можуть підбирати індивідуальні завдання і корегувати очікувані результати для конкретних учнів, ураховуючи їхнє зацікавлення, інтелектуальні здатності та емоційний стан.

Важливим є закріплення матеріалу і тут варто звернути увагу на такі три складові: розуміння, діяльність та взаємодія. З огляду на це потрібно використовувати широкий спектр завдань, який охопить ці складові. Окрему увагу варто приділити узагальненню та за можливості проводити його як окремий урок після кожного розділу/модуля.

Основою оцінювання учнів на уроках є обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, передбачені модельними навчальними програмами очікувані результати їхньої навчальної діяльності або складники ключових компетентностей і наскрізних умінь, що мають формуватися (розвиватися) під час навчання, а саме: мінімальний обсяг знань, обов'язковий для засвоєння учнем/ученицею відповідно до його/її індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей; основні уміння та навички, формування/розвиток яких передбачено рекомендованими програмами; формування ціннісного ставлення учня/учениці до життєвих явищ і подій, що досліджуються.

Зрозуміло, що безпосередньо на уроці не завжди можна оцінити виховний ефект певного навчального предмета, сформованість цінностей та особисте ставлення школярів, адже система цінностей, особисте ставлення, поведінкові моделі учня/учениці проявляються в реальному житті. Тому завданням учителя є створення оптимальних умов для вільного висловлення і захисту учнем/ученицею власної думки з будь-яких морально значимих питань/проблем у будь-яких навчальних ситуаціях у навчальній та позаурочній діяльності.

Навчальні заняття з предметів «Етики», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» можуть бути схожі на дослідницьку лабораторію, дискусійний клуб, де кожен/кожна учень/учениця має змогу індивідуально чи в групі дослідити ті чи інші проблеми, висловитися, поміркувати вголос, поділитися враженнями та власним досвідом. Варто якнайширше залучати життєвий досвід учнів, спонукаючи їх до активного спілкування з родиною, близькими та оточенням. Один-два уроки у навчальному році можна проводити як родинні/шкільні свята, під час яких діти не просто демонструють власні досягнення в царині навчального матеріалу, а спілкуються зі своїми батьками/представниками родини/близькими дорослими та представниками сімей однокласників і однокласниць, учителями, запрошеними особами. Це відкриває перспективу позаурочної діяльності учнів, наприклад у реалізації групових проєктів.

Викладати курси морального спрямування можуть вчителі/педагогічні

працівники за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

Етика

Предмет спрямований на формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, моральної культури і культури поведінки учня. Процес становлення громадянського суспільства, прагнення України стати невід'ємною складовою європейського співтовариства, пандемія COVID-19 та війна з рф спонукають до формування та реалізації в суспільному та індивідуальному житті відповідних принципів, цінностей та норм, які базуються на більш високому духовно-моральному рівні з пріоритетом загальнолюдських цінностей. Обов'язковою умовою соціально-економічного та духовно-морального прогресу нації, перетворення українського суспільства в розвинену цивілізовану націю є створення високодуховного середовища в суспільстві, формування у молодих поколінь високої моральної особистісної культури.

З огляду на це є актуальним і своєчасним запровадження «Етики» в освітній процес закладів загальної середньої освіти. До цього спонукають не тільки зміни в ціннісних орієнтирах українського суспільства, а й загальне зростання ролі моралі в житті людства в інформаційному глобалізованому світі. Формування світогляду, формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці; виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності є основною метою предмета «Етика». Вивчаючи цей предмет, здобувач освіти набуває найважливіших навичок для співжиття в родині, школі, суспільстві, відповідальності за свої вчинки, розуміння людських чеснот і усвідомлення совісті як внутрішнього правила моралі. Він опанує помірну самокритику, і навчитися відчувати власну провину за допущені помилки. Також буде прагнути підвищити людські якості та покращити комунікації з суспільством. Навчиться ставити цілі і досягати їх, дотримуватись усіх етичних норм спілкування. Також цей предмет допомагає вивчити традиції та цінності українського народу.

Особливістю курсу є те, що він покликаний не тільки й не стільки сприяти засвоєнню певних етичних знань (морально-етичних категорій, норм, правил), а й спонукати дітей до морального самовдосконалення, формуючи переконання та моделі моральної поведінки.

Навчальний курс розраховано на два роки, кожен з яких має особливості. Тому завдання вчителя етики — мотивувати, надихати, заохочувати до взаємодії, сприяти розвитку компетентностей та формувати демократичну культуру здобувачів освіти.

«Етика» має на увазі орієнтацію на навчання, виховання та розвиток усіх здобувачів освіти з урахуванням їх індивідуальних особливостей:

- вікових, фізіологічних, психологічних, інтелектуальних;
- освітніх потреб, орієнтацію на різний рівень складності програмного

матеріалу, доступного здобувачу освіти;

- виділення груп здобувачів освіти за знаннями, здібностями;
- ставлення до кожного та кожної як до унікальних індивідуальностей.

Для цього використовуються різноманітні методи роботи на уроках зі здобувачами освіти:

- особистісно спрямовані, коли зміст стає актуальним для кожного та кожної;
- стимулюючі, коли через діалог підтримується свобода висловлювань, що сприяє розкриттю, пробудженню у здобувачів освіти інтересу до моральних проблем та створення громадської думки;
- активізуючі, що пробуджують творчі здібності особистості, її емоційну сферу. Зміст орієнтований на ігрові, творчі форми, роботу з фольклорною та художньою літературою. Це дозволяє в яскравій формі довести до свідомості здобувача освіти уявлення про внутрішній світ людини: її переживання, мотиви, що супроводжують вибір дії і є двигунами вчинків.

Основну увагу шкільного предмета «Етика» зосереджено на правилах ввічливості, освоєнні у мовній та поведінковій практиці «ввічливих» слів, їх значення у встановленні добрих відносин із оточуючими, уявленні про позитивні та негативні вчинки, шляхах виходу із конфліктної ситуації (подолання сварок, бійок, визнання своєї провини), значенні праці в житті людини, прав та обов'язків, людських потреб тощо.

Для підвищення якості викладання «Етики» необхідно застосовувати нові методи та технології при проведенні уроків: таблиці, малюнки, хмари слів, карикатури, схеми, відеоматеріали, мультфільми, притчі, вірші, ігри, документи/джерела, ситуації з життя, біографії, фольклор тощо. Ефективність уроку буде залежати від побудови роботи, яка включає урізноманітнення діяльності.

Також важливим є закріплення матеріалу, тут варто звернути увагу на 3 складові: розуміння, діяльність та взаємодія, тому необхідно використовувати широкий спектр завдань, який охопить ці складові. Окрему увагу варто приділити узагальненню та проводити його як окремий урок після кожної теми.

Щодо оцінювання, то пропонується використання формувального оцінювання. Зокрема, потрібно подавати цілі доступною мовою для здобувачів освіти; використовувати такий елемент як мотивація на початку кожного уроку; здійснювати самооцінювання та взаємооцінювання, оцінювання вчителем з використанням технік формувального оцінювання; надавати й отримувати зворотній зв'язок; вимірювати атмосферу класу та формувати позитивне середовище. У кінці кожного уроку, для осмислення матеріалу, корисно проводити рефлексію.

Викладання етики буде набагато успішнішим, якщо у закладах загальної середньої освіти існують і діють норми поведінки та взаємовідносини, побудовані на етичних витоках і відповідній громадянській етиці рівноправних партнерських відносин, взаємоповазі здобувачів освіти і вчителів. Створення етичної атмосфери у закладах загальної середньої освіти сприятиме тому, що теоретичні знання будуть використовуватись здобувачами освіти на практиці.

Вчимося жити разом

Метою предмета «Вчимося жити разом» (ВЖР) є сприйняття учнівством вищих моральних цінностей і набуття ними здатностей, сприятливих для етичної поведінки в контексті загальнолюдських цінностей, фундаментальних прав людини й ідей сталого розвитку.

Особливістю предмета є наголос на набуття учнівством соціальних і психологічних компетентностей, сприятливих для етичної поведінки, соціалізації і самореалізації особистості, зокрема, таких компетентностей:

– когнітивних (критичне та системне мислення, логічне обґрунтування позиції, творчість, оцінювання ризиків, ухвалення рішень, розв’язування проблем, вміння вчитись);

– емоційних (розбудова позитивної самооцінки, керування емоціями, співчуття, мотивація успіху і гартування волі, ініціативність);

– соціальних (ефективне спілкування, співпраця з іншими, мирне розв’язування конфліктів, протистояння негативним соціальним впливам тощо).

За рішенням закладу освіти навчальний курс «Вчимося жити разом» можна використовувати у рамках інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут» або у вигляді окремого предмета. За потреби заклад освіти може організувати здобуття освіти учнями за індивідуальною освітньою траєкторією.

Зміст предмета для 5 – 6 класів структуровано за змістовними лініями і відповідною тематикою:

Змістовна лінія	Тематика
Базові поняття	Вступний тренінг
Цінності	Роль цінностей у житті людей
Соціальні компетентності	Унікальність людини
	Повага до різноманіття
	Що сприяє порозумінню між людьми
	Коло стосунків
	Ефективне спілкування
	Конструктивне розв’язання конфліктів
	Командна робота
	Протидія тиску, насильству і цькуванню
	Безпека в інтернеті
Психологічні компетентності	Емоційна грамотність
	Планування часу
	Критичне мислення
	Ухвалення рішень
	Розвиток творчості

	Постановка і досягнення мети
Екологічна компетентність	Екологічна відповідальність
Оцінювання за курсом	Підсумкове завершальне оцінювання

Головною ознакою навчання за предметом ВЖР є зосередження на розвитку особистого потенціалу учнів та покращення стосунків у їхньому соціальному середовищі. Це забезпечується дотриманням таких принципів: партнерство між учнями і вчителем, який є фасилітатором навчального процесу; інклюзивність - всі учні класу залучені до навчальної діяльності; активне навчання, що враховує індивідуальні стилі сприйняття і стратегії навчання учнів: робота в групах, мозковий штурм, проекти, тематичні дослідження, рольові ігри тощо; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя (важливих для безпеки, здоров'я, соціалізації та самореалізації учнів).

Пріоритетними методами навчання є дослідницькі, творчі, проблемно-пошукові. Формами організації діяльності дітей є колективна, групова, індивідуальна. Особливу увагу приділено організації групової роботи учнів.

Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів: роботі в групах, обговоренні, мозкових штурмах, розробці концептуальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проектах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, моделюванні розв'язання проблеми тощо.

Детально методи викладання предмета наведено в онлайн-курсі «Вчимося жити разом» <http://lt.multycourse.com.ua/ua/>

Оцінювання навчальних досягнень учнів за предметом включає вхідне діагностичне, формувальне (поточне) і підсумкове.

На початку вивчення предмета рекомендується проведення діагностичного оцінювання, а по завершенню кожного року навчання – підсумкове. Це надасть можливість оцінювати прогрес учнів у розвитку психосоціальних навичок. Для цього вчителю рекомендується використовувати онлайн-анкети «До» і «Після», які розроблено спеціально для діагностичного і підсумкового оцінювання.

Рекомендовані інструменти оцінювання за предметом ВЖР наведено за покликанням <http://autta.org.ua/ua/resources/Modelni-prohramy/VZHR>. Зокрема, для оцінювання знань, умінь, ставлень і поведінки рекомендується використовувати інструменти, зазначені у таблиці. Великий знак «X» означає, що інструмент є найбільш корисним для оцінки відповідної складової поведінкової компетентності, а знак «x» – що він просто корисний.

Вид інструменту оцінювання	Важливість для оцінки			
	Знання	Уміння	Ставлення	Поведінка
Закриті запитання	X	x	x	X
Відкриті запитання	X	x	x	

Шкали		х	Х	
Поведінкові наміри				Х
Інтерв'ю	Х	х	Х	
Рольові ігри і моделювання	х	Х	х	
Спостереження	х	Х	х	Х
Дебати	х	Х	х	Х
Презентації, проєкти	х	Х	х	Х
Творчі методи, або такі що стимулюють активність	х	Х	Х	

Предмет ВЖР має повне навчально-методичне забезпечення для 5 класу http://autta.org.ua/ua/resources/Kurs_vzhr/. До складу комплекту входять:

- модельна авторська програма ВЖР;
- календарно-тематичне планування,
- підручник для учнів;
- розробки уроків для всіх тем;
- сайт дистанційної освіти для учнів;
- посібник для вчителя з концептуальних основ компетентнісного навчання за освітньою галуззю СЗО;
- онлайн-курс для самопідготовки та підвищення кваліфікації вчителів;
- онлайн-супровід вчителів: (ФБ група «Здоров'я, безпека та добробут»);
- онлайн-анкети для діагностичного і підсумкового оцінювання.

Культура добросусідства

Предмет «Культура добросусідства» для 5 – 6 класів спрямований на підтримку широкої соціальної інклюзії, міжкультурної і миротворчої освіти, розвиток освіти впродовж життя та демократизацію освітнього середовища в Україні. Цей предмет розроблявся для полегшення адаптації дітей до нових умов навчання і їхньої успішної інтеграції в нових колективах або громадах. Тож він набуває особливої актуальності у наш час у зв'язку з активізацією процесу європейської інтеграції України, глобалізації і активної міграції населення. Зокрема також і через війну, оскільки багато дітей вимушено залишили свої оселі та звичне середовище. Водночас певним викликом є і прийом нових дітей у сталі учнівські колективи і громади. Тож пропонується зміст предмету та запропоновані види діяльності є помічним інструментом, щоб швидше познайомити дітей між собою, адаптувати їх до нових умов навчання в базовій школі й у новому колективі, згуртувати дітей, розвивати конструктивну взаємодію і навички ненасильницької комунікації, сприяти зниженню конфліктного потенціалу і створенню комфортної психологічної атмосфери в класі.

Предмет «Культура добросусідства» може викладати педагог, який працює з предметами соціальної і здоров'язбережувальної або громадянської і історичної освітніх галузей. За умови проходження відповідного навчання, предмет також може викладати класний керівник (учитель-предметник будь-

якого фаху), соціальний педагог або шкільний психолог.

Відповідно до Типового навчального плану для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН України від 19.02.2021 № 235, навчальне навантаження на тиждень для вивчення предмету «Культура добросусідства» передбачає 0,5 годин. Однак відповідно до академічної автономії закладу загальної освіти рішенням педагогічної ради може бути визначено і більшу кількість годин для вивчення предмету «Культура добросусідства» за рахунок додаткових годин навчального плану або перерозподілу навчальних годин між галузями.

Окреслені у модельній навчальній програмі пропонований зміст і види навчальної діяльності дозволяють планувати освітній процес предмета і з більшою кількістю годин навчального навантаження на тиждень. Обидва варіанти (0,5 і 1 година на тиждень) пройшли успішну апробацію під час пілотування у 36 закладах освіти України в 2021/2022 навчальному році.

Концептуальну основу предмета «Культура добросусідства» становлять положення інтегрованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, що відображено у модельній навчальній програмі «Культура добросусідства. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: М. А. Араджионі, О. Г. Козорог, Н. К. Лебідь, В. І. Потапова, І. К. Унгурян), затвердженої наказом МОН України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти». «Культура добросусідства» у 5 класі логічно продовжує завдання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», за яким діти навчалися у початковій школі.

Зміст модельної навчальної програми «Культура добросусідства» є лінійно-концентричним. Вона структурована за розділами і побудована в такий спосіб, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу, врахувати міжпредметні та міжгалузеві зв'язки. Розділи виділені за принципом розширення кола міжособистісної взаємодії дитини в соціумі. Частина програми, що розкриває зміст 5 класу, структурована за 4 розділами («Я дорослішаю», «Я і моя родина», «Я у спільноті», «Різні, але рівні»), в яких об'єднано 15 тем. Частина програми, що розкриває зміст 6 класу, містить 3 розділи («Я, моя індивідуальність і безпека», «Я у спільноті», «Я в громаді: діємо разом»), у які об'єднано 14 тем. Теми за розділами розташовані в певному логічному порядку. Водночас учитель/учителька може коригувати послідовність тем, обсяг змісту і час на його опрацювання відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу.

Зміст предмета «Культура добросусідства» спрямований на роботу зі ставленнями, цінностями, розвиток особистих якостей і відпрацювання поведінкових навичок, що передбачає системну і тривалу співпрацю педагога/педагогині з дітьми. Тому деякі очікувані результати навчання програми є наскрізними, а саме: етична поведінка, конструктивне спілкування, співпраця для досягнення результату діяльності, підтримка добротності.

Для досягнення очікуваних результатів навчання авторами змісту програми запропоновано розлогий перелік видів навчальної діяльності й високий рівень їхньої конкретизації. Це обумовлено певною складністю та чутливістю окремих тем змісту програми, необхідністю окреслити запропоновану авторами глибину занурення та деталізації тем, надати альтернативні види діяльності з урахуванням віку здобувачів освіти та рівня їхньої підготовки, технічних/просторових можливостей закладу освіти тощо. Деякі види діяльності можуть бути рекомендовані як творче домашнє завдання або позаурочна активність, як ідеї для проведення цікавих інтерактивних ранкових зустрічей і годин спілкування, спільних заходів з батьками або з молодшими школярами. Зазначений перелік видів навчальної діяльності є орієнтовним. Педагоги/педагогині на свій розсуд можуть обирати види навчальної діяльності з тих, що запропоновані в Програмі, додавати нові або адаптувати рекомендовані види діяльності відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу.

У впровадженні курсу має віддаватися перевага діяльнісному підходу, який передбачає різноманітні активності: інтерактивні вправи, практичні роботи, дослідження, спостереження, розв'язання ситуативних завдань, моделювання та прогнозування, проєктну діяльність, роботу з різними джерелами інформації, використання цифрових пристроїв тощо. Під час роботи за програмою рекомендуємо впроваджувати основні підходи для навчання в НУШ, зокрема дотримуватися умов і технології інтерактивного навчання, базуватися на особистому досвіді дитини і членів її родини, обирати завдання для занять за принципом «краще менше, та краще», практикувати в навчанні підлітків принципи освіти дорослих тощо. Додаткові ресурси для реалізації змісту предмета «Культура добросусідства» (підручник, календарно-тематичне планування, поурочні методичні розробки тощо) учитель/вчителька може знайти в розділі [«Методична підтримка учителів НУШ 5–6 класи»](#) на вебсайті Інституту модернізації змісту освіти.

Під час викладання «Культури добросусідства» рекомендуємо застосовувати переважно формувальне оцінювання, яке передбачає надання учням підтримки, коригує засоби та методи навчання у разі виявлення їх неефективності, визначає подальші цілі. Рекомендуємо використовувати техніки формувального оцінювання для формування в учнів рефлексивної компетентності. Це сприятиме не тільки обдумуванню власного навчального поступу школярів, а й розвитку їхнього емоційного інтелекту. Взаємооцінювання є повноцінною навчальною стратегією і також активно використовується в «Культурі добросусідства». Під час роботи зі школярами учителю/вчительці доречно організовувати обмін роботами, взаємозапитання за пропонованим планом, взаємообмін завданнями, заповнення форм взаємооцінювання тощо.

Якщо педагогічна рада закладу освіти ухвалить рішення про підсумкове оцінювання предмету «Культура добросусідства» у 5 (6) класі, то результати навчальних досягнень учнів/учениць фіксуються у Свідоцтві досягнень, форма якого запропонована у Методичних рекомендаціях щодо оцінювання

навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289). В додатку 1 до зазначених рекомендацій в блоці «Етика/Курси морального спрямування» вписується назва предмету «Культура добросусідства» і відповідно змінюються три очікуваних результати навчання: 1) розвиток самоусвідомлення та ефективна діяльність, 2) конструктивна комунікація і співпраця, 3) толерантність, чуйність, добродійність. З критеріями оцінювання за запропонованими результатами можна ознайомитися в розділі «Методична підтримка учителів НУШ 5–6 класи» на веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти. Вони відповідають очікуваним результатам галузі на кінець 6 класу. Тож при оцінюванні досягнень дітей в 5 класі, слід корегувати ці результати з опрацьованими темами.

Учителям, адміністрації закладу варто звернути увагу на те, що освітній заклад здійснює процес спрямованої соціалізації учня/учениці, тому певною мірою відповідає за їхній моральний і соціальний розвиток. Навчання учнів буде більш успішним за умови панування в освітньому закладі демократичної атмосфери та правил поведінки, стосунків учасників освітнього процесу, побудованих на етичних началах, рівноправних партнерських відносинах і взаємоповазі.

Завдання вчителя предметів – мотивувати, надихати, заохочувати до взаємодії, сприяти розвитку компетентностей та формувати демократичну культуру здобувачів освіти.

В умовах дії правового режиму воєнного стану можливе дистанційне або змішане навчання. Для сприяння організації навчання в таких умовах у багатьох навчально-методичних комплексах, створених відповідно до модельних навчальних програм, передбачено цифрові електронні додатки, сайти дистанційної освіти для учнів.

Використання під час уроків психологічних хвилинок можна здійснювати відповідно до рекомендацій, розміщених на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://is.gd/ocxHD8>).

Нині в Україні діє воєнний стан, агресія росії розширила коло викликів, які загрожують національній безпеці та майбутньому розвитку нашої держави. І ситуація лише погіршуватиметься, якщо нехтувати природними потребами дітей у їхньому духовному та моральному розвитку. Ефективною відповіддю на ці виклики є рішуче та невідкладне повернення до моральних цінностей. Адже результати фундаментальних наукових досліджень у сфері освіти, вітчизняний і міжнародний досвід свідчать про важливість і безальтернативність морального виховання дітей і молоді, а також про необхідність активного залучення до цього всіх учасників освітнього процесу та громадськості. В умовах нинішньої ситуації є вкрай необхідним забезпечення виховання дітей на засадах традиційних для нашого народу

духовних і моральних цінностей, здійснення викладання відповідних курсів. Адже саме моральне виховання є базисом для становлення особистості та якісного розвитку суспільства. Навчальні предмети морального спрямування формують базис духовного розвитку вихованців і мають обов'язково бути включені до внутрішньої системи забезпечення якості освіти кожного закладу загальної середньої освіти, адже становлення особистості значною мірою залежить від духовно-морального виховання, визначаючи рівень могутності та безпеки незалежної України, духовно-моральний і інтелектуальний стан громадянського суспільства. Все це сприятиме сталому моральному та інтелектуальному розвитку громадянського суспільства, що у свою чергу визначає рівень могутності та безпеки держави.

У типовій освітній програмі для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, розробленій на підставі Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 [1], курси морального спрямування віднесені до освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна». Там для 5-6 класів, крім інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», пропонуються курси на вибір учнів: «Етика», «Культура добросусідства» та «інші курси морального спрямування», серед яких є і курс

Духовність і мораль у житті людини і суспільства.

Метою курсу «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» є розкриття змісту духовності і моралі, розвиток пізнавального й емоційного інтересу учнів до вивчення курсу, розкриття особливостей і цінностей духовної і моральної поведінки особистості в сім'ї, класі, громаді, державі, природі і формування відповідних духовних і моральних компетентностей.

Реалізація модельної навчальної програми курсу (автори: Жуковський В.М., Сіданіч І.Л., Грищук Д.Г., Губеня І.І., Лахман Н.М.) ґрунтується на ціннісних орієнтирах, прописаних у Державному стандарті базової середньої освіти: повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості; забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності; становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі; формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту; створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри без будь-яких

форм дискримінації учасників освітнього процесу; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими; формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Завдання курсу підпорядковуються зазначеним у Державному стандарті базової середньої освіти обов'язковим результатам навчання: моделювати різні ситуації життя в суспільстві і розкривати можливість їх розв'язання на основі духовності і моралі; вчити школярів основам критичного мислення у процесі розв'язання проблемних ситуацій в контексті духовності і моралі; спонукати учнів вибирати зразки суспільної поведінки на основі духовності і моралі; формувати зразки високоморальної суспільної поведінки.

Програма базується на низці концептуальних освітніх ідей і спрямована на досягнення мети базової середньої освіти, яка передбачає розвиток природних здібностей, інтересів та обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Реалізація ідей Програми передбачає прийняття різних поглядів учнів/учениць, повагу до їх носіїв, батьків та середовища, в якому перебувають і виховуються здобувачі освіти. Водночас Програма має на меті подолання фрагментарності у моральному розвитку школярів і школярок, їх ознайомлення з духовно-моральним досвідом нашої держави та людства в цілому, передбачає спонукання до усвідомлення не відповідної соціальним нормам поведінки та набуття позитивного морального досвіду особистості.

Програма ґрунтується на підходах, принципах, цілях, змісті, формах, методах і засобах, які адекватні вимогам часу і завданням формування високоморальної особистості. Передбачається врахування володіння і використання учнями інформаційних технологій, вікових та індивідуально-психологічних особливостей, їх досвіду моральної поведінки.

Програма підтримує ідею про те, що освітня діяльність школи має бути спрямована не лише на далеку перспективу формування високоморальної особистості, а й на її підготовку до майбутнього самостійного життя. Насправді школа розглядається авторами Програми як модель суспільства, а учні – як його активні члени, які зі шкільної лави занурюються в суспільне життя, набуваючи необхідних компетентностей.

Реалізація Програми висуває особливі вимоги до вчителя, який має усвідомлювати важливість своєї особистої, професійної та соціальної місії, володіти необхідними компетенціями. Переосмислюються взаємини вчителя і учня під час освітнього процесу: акцент переноситься з трансляції готових моральних знань у свідомість учнівства на партнерську взаємодію, суб'єкт-суб'єктні взаємини, діалогічність, розвиток критичного мислення учнів, на спільний пошук відповідей на моральні проблеми.

Програма спрямована на подолання елементів формальності освітнього процесу, надмірної його вербалізації, на сприяння синергії і активізації духовних, психологічних і фізичних сил учителя, учнів, батьківської спільноти, громади. Чільне місце у Програмі належить формам і методам освітньої діяльності. Основний акцент робиться на інноваційних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологіях. Поряд з вербальними методами і формами роботи застосовуються практично-діяльнісні форми і методи, які допомагають реалізувати активність учнів: ситуативні задачі, рольові ігри, драматизація, проектна діяльність, доручення, презентація, портфоліо, реальні і уявні подорожі, реальні і уявні екскурсії, зустрічі.

Відповідно до Програми планується формування в учнів 5-6 класів низки ключових компетентностей, в основі яких лежать особистісні якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до належної моральної поведінки; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях.

6 – 9 класи

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура»

Основи здоров'я

Відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 405, на вивчення предмета у 5 – 9 класах передбачена 1 година на тиждень.

Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2022/2023 навчальному році здійснюватиметься за **оновленою навчальною програмою** (затверджена і надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698).

В оновленій навчальній програмі розширено зміст модулів з питань особистої безпеки. Додано питання, що пов'язані з ризиками воєнного часу, зокрема: сигнали оповіщення населення, дії під час повітряної тривоги, обстрілу тощо, надійне і ненадійне укриття, протимінний захист та поведінка з вибухонебезпечними і незнайомими предметами, надання домедичної допомоги та психологічної самодопомоги, поведінка з озброєними людьми,

виживання в екстремальних ситуаціях тощо. Зазначені питання включені у зміст розділу навчальної програми, який в оновленій програмі називається «Безпека і здоров'я людини» і вивчається на початку навчального року у кожному класі. Оновлений зміст розділу для його реалізації потребує більше навчального часу, тому рекомендуємо для цього використовувати резервні години, передбачені навчальною програмою.

Окрім того, програму для 7 класу доповнено питаннями щодо руху на велосипеді, безпеки на залізниці, руху через залізничні переїзди, відповідальності за розповсюдження у соціальних мережах роликів/повідомлень та інформації, що може загрожувати національній безпеці.

У програмі для 8 класу у розділ 2. «Фізична складова здоров'я» додано питання безпеки харчування в умовах воєнного стану; тему «На порозі дорослого життя», яка розглядалась в розділі 1, «Здоров'я людини» перенесено в розділ 3. «Психічна і духовна складові здоров'я»; зміст теми «Безпека в побуті й навколишньому середовищі» (розділ 4. Соціальна складова здоров'я) доповнено питаннями впливу воєнних дій та терористичних актів на навколишнє середовище і виконанням практичних завдань «Відпрацювання алгоритмів дій під час хімічної, біологічної, радіологічної загрози забрудненню навколишнього середовища у результаті воєнних дій»

Навчання учнів поводженню з вибухонебезпечними та незнайомим предметами, протимінному захисту пропонуємо здійснювати відповідно до методичних рекомендації щодо проведення бесід з учасниками освітнього процесу з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та правил безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях (лист МОН від 17.03.2022 № 1/3485-22).

Також інформуємо, що громадська організація «Асоціація саперів України» у співробітництві з громадською організацією «Прометеус» проводить навчання педагогічних працівників за курсом «Навчання з попередження ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами (EORE)». Курс розрахований на 30 годин онлайн навчання. Реєстрація за посиланням: <https://courses.prometheus.org.ua/courses/UDA> .

Особливості впровадження змісту здоров'язбережувальної освіти в основній школі окреслено в методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів попередніх років.